

DE MUNT KLAPPER

EUROPEES GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE vzw

Driemaandelijks tijdschrift

- 24 -

oktober 1999

Zilveren leeuw van Lodewijk van Male, zijn eerste munt van een Vlaams type

G 2606

Vz.: zittende leeuw in profiel naar links, met gekroonde pothelm en met als helmteken een leeuwepoot tussen twee vleugels; het geheel in een omkadering van 17 lobben; errond: LVDOVICVS · DEI · GRA · COMES · Z · DNS · FLANDRE (Lodewijk, bij de gratie Gods, graaf en heer van Vlaanderen)

Kz.: bloemenkruis omringd door twee concentrische legenden. Buitenste legende: ✠ BENEDICTVS · QVI · VENIT · IN · NOMINE · DOMINI (gezegend hij die komt in de naam des Heren); binnenste legende: ✠ MONETA ♣ DE ♣ FLANDRIA (munt van Vlaanderen)

Vanhoudt, G 2606

Alle macht aan de wevers!

De regering van Lodewijk van Nevers, graaf van Vlaanderen en vader van Lodewijk van Male was een ramp. Hij was aan het Franse hof opgevoed, gehuwd met een Franse prinses (Margaretha van Frankrijk), en beschouwde zich als behorend tot het Franse koningshuis. Totaal onvoorbereid was hij dan als nieuwbakken graaf, zelf geen Vlaams kennende, geconfronteerd geworden met de klassieke Vlaamse problemen: de graaf van Vlaanderen was slechts op papier onderworpen aan de Franse koning. In feite was Vlaanderen een onafhankelijke eenheid, waarop de Franse koningen constant meer vat probeerden te krijgen.

Verantwoordelijke uitgever : H. VANHOUDT, Belsenakestraat 20, 3020 HERENT

Afgifte Kantoor Wetteren 1

Vlaanderen werd gedomineerd door drie grote steden, Brugge, Gent en Ieper: steden van uitzonderlijke grootte naar middeleeuwse begrippen. Ze hadden alle drie hun welstand te danken aan de productie van wollen stoffen en ze waren vol naijver en wantrouwen onderling. Soms gingen ze wel eens hand in hand om hun belangen tegenover de graaf of tegenover de Franse koning te verdedigen. De drie steden domineerden meedogenloos de kleinere steden en het platteland. Regelmatig werden er clandestiene weefgetouwen tijdens strafexpedities vanuit de steden vernietigd. De wevers waren er overal in de meerderheid. Terwijl ze aan de basis lagen van de rijkdom der steden waren zij zelf niet welstellend en steeds in conflict met de patriciërs. Dit waren dikwijls Duitsers of Italianen; ze organiseerden de invoer van de wol uit Engeland, evenals de uitvoer van de afgewerkte producten. In de steden waren er nog verschillende kleinere neringen actief, die toeleveringsbedrijven van de weverij vormden: de volders, de ververs, de scheerders enz. De kleine neringen stonden gewoonlijk vijandig tegenover de wevers omdat dezen op hun beurt als werkgevers optraden en hen uitzogen. In die tijd werden er rond de machtsverhoudingen niet veel doekjes gedaan. Zij, die het voor het ogenblik voor het zeggen hadden, profiteerden er zonder scrupules van, om hen die voorlopig het onderspit hadden gedolven uit te moorden en hun bezittingen te vernietigen. De ganse economie draaide rond de wol die uit Engeland kwam, waar op dat ogenblik nog weinig werd geweven. Al deze partijen konden zowel samengaan als elkaar bestrijden. De geschiedenis van Vlaanderen bestond uit variaties op deze thema's: conflicten tussen de graaf en de Franse koning; tussen de graaf en de steden, tussen de grote steden onderling, tussen de grote steden en de kleine gemeenschappen, tussen de wevers en de patriciërs en tussen wevers en kleinere neringen.

Frankrijk was in oorlog met Engeland toen Lodewijk van Nevers graaf was. Hij volgde blindelings de Franse politiek en verbood dus ook de handel met Engeland (1336). Deze maatregel deed de economie van zijn graafschap de das om; zij kon niet zonder Engelse wol bestaan. Om niet ten onder te gaan waren de Vlaamse steden dan ook praktisch verplicht openlijk in opstand te komen tegen hun graaf. In 1328 werd het Vlaamse gemeenteleger onder leiding van Zannekin in de pan gehakt door het Franse leger op de Kasselberg; middeleeuwse volkslegers konden nu eenmaal niet overwinnen in de aanval. In 1338 kwam er in Gent een revolutionaire regering aan de macht, onder leiding van Jacob van Artevelde. Hij knoopte voor rekening van de steden betrekkingen aan met Edward III van Engeland. Lodewijk van Nevers vluchtte naar Parijs. De "Wijze man van Gent" werd echter vermoord.

Lodewijk van Male, Graaf van Vlaanderen 1346-1384

Lodewijk van Male was zestien toen hij op het slagveld van Crécy (1346) tot ridder werd geslagen. Hij overleefde het gevecht, maar zijn vader, Lodewijk van Nevers sneuvelde er, tezamen met Jan van Luxemburg, koning van Bohemen en vele Franse ridders die het belang van de Engelse boogschutters hadden onderschat. De steden meenden dat ze het gemakkelijk zouden hebben met de nieuwe graaf. En ze wilden hem dan maar dadelijk laten huwen met Isabella van Engeland. Toen zijn vader nog leefde was er echter een akkoord gesloten met de hertog van Brabant over het huwelijk van diens dochter met Lodewijk van Male. Lodewijk verklaarde dat een huwelijk met een dochter van de Engelse koning, die zo recent de dood van zijn vader bewerkte, voor hem ondenkbaar was. De jongeman werd toen praktisch gevangen gezet in Gent. Hij gaf toen in schijn toe en liet een huwelijksdatum vastleggen op 15 april 1347. Daarna verslaptte zijn bewaking en op 28 maart maakte hij daar gebruik van om tijdens een jachtpartij zijn paard de sporen te geven en naar Frankrijk te

vluchten. Hij huwde dan snel, op 2 juli, met Margaretha van Brabant. Een operatie van het Franse leger tegen opstandig Vlaanderen liep vast in het slijk. De Franse koning, Philips VI, probeerde dan Calais te ontzetten, dat al sedert de slag van Crécy door de Engelse koning belegerd werd. Hij aarzelde zo lang dat de Vlaamse milities nog tijdig als versterking in het Engelse kamp konden toekomen. In paniek liet hij dan zijn eigen tenten in brand steken en trok zich terug. Hier plaatst zich dan de beroemde anekdote van de 6 voornaamste burgers van Calais, die na 10 maand belegering, blootsvoets en blootshoofds, in hun hemd, met de strop om de hals aan Edward moesten komen genade vragen voor hun uitgehongerde stad. De roem van dit evenement is niet zozeer te wijten aan de geschiedschrijvers maar aan de bekende beeldengroep die Rodin ervan maakte.

In 1348 brak er een burgeroorlog uit in Vlaanderen. De dominantie van de wevers over de rest van de bevolking in de grote steden en de dominantie van Gent over het platteland liet zich overal in al haar hatelijkheid voelen. Het Brugse vrije kwam in opstand tegen Gent en sprak zich uit voor de graaf. Oudenaarde, Geraardsbergen en Dendermonde openden hun poorten of ontvingen garnizoenen van de graaf. In Brugge werden de wevers in grote getale gedood door de kleine neringen; in Ieper ondergingen ze weldra hetzelfde lot. Gent, waar de overwonnenen van de andere steden waren samengestroomd, hield stand. Plundering van de abdijen, confiscatie van de inkomsten van de graaf en een gedwongen lening zorgden voor geld om de strijd voort te zetten. Gent werd uitgehongerd; de kleine neringen verlieten de stad. De wevers waren echter niet voldoende talrijk om de enorme wallen te bewaken en verschansten zich op de Vrijdagmarkt. Daar werden ze tenslotte afgeslacht. De graaf schafte de wevers af als een der drie leden van de burgerij, zodat ze politiek onmondig werden. Vele wevers vertrokken en de Engelse koning profiteerde ervan om ze naar Engeland te lokken om er een eigen weefnijverheid op te zetten, die een halve eeuw later heel wat concurrentie zou aandoen aan de Vlaamse weverij.

Jan III van Brabant was in 1355 gestorven, zijn oudste dochter Johanna erfde het hertogdom, zijn twee andere dochters, Maria, de verlamde echtgenote van Reinaud II van Gelderland en Margaretha, echtgenote van Lodewijk van Male kregen een rente van 120.000 gouden schilden jaarlijks. Lodewijk verklaarde zich niet akkoord met deze regeling en vroeg er Mechelen bij. Deze vroegere enclave van het prinsbisdom Luik in Brabant was namelijk door bisschop Adolf van der Marck aan Lodewijk van Nevers verkocht. De Mechelaars wilden zich echter niet zomaar laten verkopen en hadden zich uitgesproken voor de hertog van Brabant (1347). Lodewijk van Male liet zich op zijn beurt door de Mechelaars als heer aanvaarden tegen de belofte dat de stapel van zout en haver er vanuit Antwerpen zou worden overgebracht. Het kwam tot een oorlog tussen Vlaanderen en Brabant en ditmaal had Lodewijk van Male voldoende macht over de steden verworven om ze voor hem te laten vechten.

De Vlamingen stootten moeiteloos door tot Brussel. De Brusselaars en de Leuvenaars werden verslagen in de vlakte van Scheut (1356). Johanna en Wenceslas vluchtten naar Limburg. Een moedige operatie van Everaart t'Serclaes verjoeg dan de Vlamingen uit Brussel. Wenceslas moest onderhandelen met Lodewijk van Male. Mechelen werd aan Vlaanderen gehecht; Lodewijk kreeg bovendien Antwerpen als leen (1357). De Schelde werd een Vlaamse stroom. Ondertussen hield Lodewijk van Male zowel afstand van Engeland als van Frankrijk; nu eens helde hij over naar het ene kamp, dan weer naar het andere, telkens in ruil voor blijvend voordeel. Bij de troonsbestijging van de nieuwe Franse koning (Jan II) weigerde hij bijvoorbeeld de gebruikelijke leenhulde te brengen omdat de Vlaamse steden Rijssel, Douai en

Orchies door de Fransen bezet bleven. Hij begon ook de mogelijkheid van een huwelijk van zijn 4-jarige enige dochter met een Engelse prins te laten doorschemeren. De schrik dat Vlaanderen een Engelse oorlogsbasis zou worden sloeg de Franse koning om het hart en tenslotte werd Margaretha van Vlaanderen ijlings, in 1357, verloofd en in Atrecht (Arras) getrouwd met Philips de Rouvere, hertog van Bourgondië en graaf van Artezië (Artois), 10 jaar oud. Deze stierf echter in 1361. De 12-jarige weduwe werd de erfgename van een zeer groot gebied. Maar ze erfde Bourgondië niet omdat de Franse koning er de hand had op gelegd ten voordele van zijn 4^e zoon, Philips de Stoute. Edward III kwam opnieuw aanzetten met een voorstel van een huwelijk van Margaretha met een Engelse prins. Karel V, de nieuwe Franse koning, verzette zich met hand en tand tegen deze nieuwe dreiging en gaf de bezette Vlaamse steden terug, om Lodewijk beter te stemmen. Margaretha werd dan uitgehuwelijkt aan Philips de Stoute, de nieuwe hertog van Bourgondië. Het huwelijk had in juni 1369 met veel pracht en praal plaats in de Sint-Baafskathedraal. Dit huwelijk, waarvan de Franse koning verwachtte dat het Vlaanderen definitief in het Franse kamp zou brengen, zou tenslotte uitdraaien op het ontstaan van een nieuwe grootmacht aan zijn noordgrens: de Bourgondische Nederlanden. Dit alles belette echter Lodewijk van Male niet de goede verstandhouding met Engeland te herstellen, hij had immers wol nodig voor Vlaanderen. Intussen begon er steeds meer Engels laken, meestal geproduceerd door Vlaamse wevers in Engeland, op de Vlaamse markten te verschijnen aan lage prijzen. Vlaanderen trok aan de noodrem met het verbod Engels laken in te voeren. Dit werd dan wel gretig afgenomen op de Antwerpse markt, waar men geen eigen lakennijverheid diende te beschermen, en die zodoende als internationale markt met reuzenstappen vooruit ging.

In 1379 brak er in Gent weer een belangrijke opstand uit. Aanleiding was de toelating die de Bruggelingen van de graaf gekregen hadden om een kanaal tussen de Leie en Brugge te graven, zodat de scheepvaart op de rivier naar Brugge kon worden afgeleid. De gravers van het kanaal werden verjaagd of uitgemoord. De wevers wilden de wapens niet meer neerleggen. De baljuw van de graaf werd gedood. Het nieuwe kasteel van Wondelgem werd in as gelegd. Lodewijk van Male was verrast door de snelle verbreiding van deze opstand en bevestigde noodgedwongen alle oude vrijheden der steden. Een controlecommissie voor de inbreuken op de vrijheden werd ingesteld. De Gentenaars moesten het kasteel van Wondelgem terug opbouwen. De werken van het kanaal werden stilgelegd. Dit gaf een korte adempauze, doch in 1380 flakkerde de revolutie opnieuw op. Dit was bijna onvermijdelijk; allen die zich gecompromitteerd hadden in de opstand, en dat waren er velen, wisten dat zij rijp waren voor het schavot als de stad zich onderwierp aan de graaf. Zij vormden een talrijke en harde kern die niets meer te verliezen had. In Brugge werden de wevers op 29 mei 1380 door de andere neringen in de pan gehakt. Gent werd belegerd; het was al de derde belegering in twee jaar. In 1382 trokken de Gentenaars hun laatste krachten samen voor een definitieve strijd onder leiding van de zoon van Jacob van Artevelde, Philips. Ze trokken naar Brugge waar juist de H.-Bloedprocessie uitging, op 3 mei 1382. Er werd slag geleverd te Beverhoutsveld en de Gentenaars wonnen onverhoopt. De kroniekschrijver Froissard beschreef in geuren en kleuren hoe de Gentenaars onder leiding van Philips van Artevelde, na de slag, Brugge overvielen. De graaf was hierop niet voorbereid. Hij gaf aan zijn gevolg bevel te vluchten; hijzelf verwisselde in een donker straatje zijn wapenrusting tegen de kleren van een knecht en vluchtte rond middernacht het armoedige huisje van een weduwe binnen; ze liet de graaf zich verbergen in het stro op de zolder waar twee van haar kinderen reeds sliepen. De achtervolgers kwamen het huis doorzoeken maar vonden hem niet; weer volgde dan

de zoveelste slachtpartij van medestanders van de graaf. Er werden massagraven gemaakt voor 4.000 lijken. De graaf bleef nog een ganse dag bij de weduwe verstopt en vluchtte de volgende nacht. De wevers waren weer aan de macht. Gent was oppermachtig, alleen Oudenaarde was trouw gebleven aan de graaf. Philips van Artevelde sommeerde vruchteloos de stad zich over te geven. Hij liet ook de enorme bombarde “Dulle Griet” vervaardigen om Oudenaarde tot overgave te dwingen. Het kanon is nog steeds te Gent te zien. De Franse koning, Karel VI, 14 jaar oud, of beter zijn raadgevers, zagen de evolutie in Vlaanderen met een slecht oog. Er waren in Frankrijk ook steden die met bewondering naar de Gentse weerstand keken en bij een opstand in Amiens werd “*Vive Gent!*” geroepen. De Fransen voelden dat ze moesten ingrijpen en op 27 november 1382 stonden de Franse en de Vlaamse legers tegenover elkaar te Westrozebeke. De strijd duurde slechts enkele ogenblikken en dan volgde een wilde vlucht van het Vlaamse leger; meer dan 26.000 Vlamingen sneuvelen tegen een honderdtal aan Franse kant. Het lijk van Philips van Artevelde werd tussen de gesneuvelden teruggevonden. Lodewijk van Male werd bij deze hele actie niet geraadpleegd of betrokken. De Gentenaars braken het beleg van Oudenaarde op. Brugge schudde het juk van Gent af. Kortrijk, waar de vijfhonderd gulden sporen van 1302 nog steeds bewaard werden, moest deze reliëf duur bekopen. De stad werd geplunderd door de Bretoense soldaten, en de bevolking zoveel mogelijk vermoord. De stad werd daarna in brand gestoken op bevel van de Franse koning; het torenuurwerk werd naar Dijon gevoerd, waar het nog steeds staat. Gent had echter nog voldoende manschappen om verder weerstand te bieden. De Fransen maakten een fout door niet te profiteren van hun overwinning om Gent de genadeslag te geven.

Lodewijk van Male was de enige graaf van Vlaanderen van zijn geslacht die zijn administratie in het Vlaams deed en dit vanaf 1352; het grafelijk gerechtshof hield tweetalige verslagen bij. Hij hield er een prachtige levensstijl op na, die reeds de luxe van het Bourgondische hof aankondigde. Hij was een verwoed verzamelaar van zeldzame dieren en bijzonder geïnteresseerd in apen en papegaaien. Hij stierf op 30 januari 1384 als een gebroken man. Zijn stoffelijk overschot werd bijgezet in de Sint-Pieterskerk van Rijssel. Zijn opvolger, Philips de Stoute, zou amnestie aan Gent verlenen.

Een paus voor de Vlamingen, een andere voor de Fransen

Het was niet alleen politiek, economisch en militair onheil dat over Vlaanderen kwam tijdens de regering van Lodewijk van Male. Ook op godsdienstig gebied liep het mis. Tussen 1378 en 1418 was de Kerk gesplitst in twee kampen door de keuze van twee pausen, één te Rome (Urbanus VI) en één te Avignon (Clemens VII). De twee partijen verketterden elkaar. De Fransen steunden de paus van Avignon, de Engelsen die van Rome. Dit was een bron van grote verwarring: de gewone man en de lagere clerus hadden trouw gezworen aan Urbanus terwijl de Franse bisschoppen, dus ook die van Doornik, Atrecht (Arras) en Terwaan (Thérouanne) waar Vlaanderen van afhing, Clemens erkenden. Naargelang er een pro-Franse of een pro-Engelse partij in Vlaanderen of in een deel daarvan aan de macht was veranderde dus de paus, wat natuurlijk tot grote godsdienstige onzekerheid leidde.

De zwarte dood, de Geselaars en de Dansers

In 1348 en 1349 woedde een verschrikkelijke pest in Europa, bekend als de zwarte dood, al werd ze toen nooit zo genoemd. Daar er geen geschriften bestaan die hierover voldoende gegevens bevatten hebben de geschiedkundigen het gissen over de ernst van de epidemie in onze streken. Ieper en Doornik werden zwaar getroffen, dat is

zeker, maar H. Van Werveke argumenteerde dat juist de schaarse gegevens over de andere steden van Vlaanderen en Brabant een bewijs waren dat het daar nogal meeviel. Anderen spraken dit tegen. Het feit dat de graaf in dat jaar toelating gaf tot het openen van twee nieuwe kerkhoven te Brugge en het feit dat 9 van de 13 bestuursleden van het hospitaal van de Potterie stierven tussen juli en december 1349, terwijl de medische onkosten van het Sint-Janshospitaal vervierdubbelden, laten anderen veronderstellen dat Vlaanderen 1/4 tot 1/6 van zijn bevolking in de epidemie verloor. Het is echter zeer twijfelachtig of hetgeen men toen “pest” noemde wel degelijk overeenkomt met de ziekte die we nu “pest” noemen. De huidige ziekte is in feite een epidemie bij ratten en andere knaagdieren, overgebracht door vlooiën; deze houden er echter niet van naar de mens te gaan. Wanneer de rat gestorven is en koud wordt zoekt de vlo een andere levende rat op, enz. Wanneer er geen levende ratten meer voorradig zijn moet de vlo noodgedwongen warmte gaan zoeken bij de mens; dan pas volgt de epidemie bij de mensen. Een pestepidemie moet dus noodzakelijk samengaan met een massale rattensterfte, die niet onopgemerkt voorbij kan gaan. De vele eigentijdse Europese teksten over de pest vermelden echter nooit een dergelijk fenomeen. Het is dus best mogelijk dat de zwarte dood een andere ziekte was.

De bevolking van onze streken beschouwde de pest, zoals trouwens elke andere ziekte, als een straf van God en reageerde hysterisch. Zo ontstond er een sekte, de Geselaars, die zich openbaar tot bloedens toe kastijden. De beweging was in Duitsland ontstaan in 1349 en verspreidde zich vanaf juni van dat jaar als een lopend vuur in onze streken. Ze liepen bij duizenden langs de Vlaamse wegen. Er waren ook vrouwelijke Geselaars, veel minder talrijk dan de mannen; ze geselden zich enkel op de ontblote rug. Een tijdgenoot schatte het aantal Geselaars in de Nederlanden, omstreeks Kerstmis 1349 op meer dan 800.000. Dit is misschien overdreven, maar als we de getallen optellen die Le Muisit voor Doornik optekende, dan moeten er toch tussen augustus en oktober 1349 minstens 5.272 Geselaars in Doornik hun bloedig spektakel hebben vertoond. De abdij van Baudelo in het Land van Waas was een van hun geliefkoosde bedevaartplaatsen. Ze droegen ook een soort uniform: boven hun kleren droegen ze een overjas met korte mouwen; voor en achter was er een groot rood kruis aangebracht; aan de gordel droegen zij hun geselkoorden met drie knopen en in iedere knoop staken vier metalen punten in de vorm van een kruis; op hun hoed was ook vooraan en achteraan een rood kruis genaaid. Vooraan de groep werd een groot kruis gedragen tussen twee kaarsen. Hun gezangen waren aanmoedigingen om zich nog meer te geselen. In het begin werden ze in de steden goed onthaald en werd hun op stadskosten eten, stro, bier en wijn ter beschikking gesteld. De huur van de wagens van de Gentse Geselaars werd voor 33 dagen door de stadskas betaald. In januari 1350 werd de beweging echter te Gent verboden op straffe van 50 jaar ballingschap uit het graafschap. De scène met de Geselaars in de film van Ingmar Bergman “Het Zevende Zegel” zal iedereen die dit meesterwerk zag, wel nooit vergeten. Dat de Geselaars nog in maart 1351 bestonden bewijst de herhaling van de verbodsbepalingen in Doornik.

In juli 1374 dook dan plots de sekte van de Dansers op, ook weeral uit Duitsland. Halfnaakt en met bloemenkransen op het hoofd voerden ze wilde rondedansen uit tot ze er huilend en uitgeput bij neervielen. In september en oktober 1374 groeide de nieuwe sekte tot duizenden aan. Ze duldden geen rode kleren of puntige schoenen. De dansers werden door de Kerk aanzien als bezeten door de duivel en bestreden met duiveluitdrijvingen. Een Gents kroniekschrijver schreef: “*ende dansten deurgaens wech, dach ende nacht, sonder eten, sonder drincken of sonder slaepen*”. De sekte

werd verboden, zoals de Geselaars, eveneens op straf van 50 jaar verbanning.

De munt

Deze munt vormt, tezamen met de gouden leeuw van dezelfde uitgifte, het eerste originele Vlaams nationaal munttype van Lodewijk van Male. Voorheen imiteerde hij bestaande munttypes. Het valt vooral op dat de leeuw die op de voorzijde is afgebeeld niet de heraldische Vlaamse leeuw is.

De leeuw, koning van de dieren, is een veelgebruikt middeleeuws heraldisch meubel. Het was in feite de beer die koning der dieren was in vroegmiddeleeuws Europa. De leeuw haalde het op de beer dank zij de steun van de Kerk, die, in navolging van Sint-Augustinus, steeds tegen de beer, "la masle beste", gekeerd bleef en hem als een stout en geil dier voorstelde. De Kerk zette de beer zowat op hetzelfde vlak als de wildeman. Op het ogenblik dat de heraldiek ontstond had de invloed van de Kerk de beer reeds op het achterplan verdrongen zodat hij slechts op ongeveer 5 per duizend van de wapenschilden voorkomt. De leeuw behaalde de titel van koning der dieren rond de eeuwwisseling van de 12^e naar de 13^e eeuw. Zo zien we koning Nobel en onderkoning Bruin de beer verschijnen in "Reinaert de vos". Deze verandering van de koning der dieren is niet zo onbelangrijk als het op het eerste gezicht wel lijkt. Ze situeert de overschakeling van de Germaanse gevoelswereld naar de Latijnse in Middeleeuws Europa. De populariteit van de leeuw in de heraldiek heeft waarschijnlijk ook wat te maken gehad met de invoer van Oosterse stoffen, waar dikwijls afbeeldingen van gestyleerde leeuwen op voorkwamen. De leeuw verscheen als heraldisch meubel in de loop van de 13^e eeuw in Europa het eerst op een metalen grafzerk van Godfried Plantagenet, graaf van Anjou, van omstreeks 1151. De tweede oudste heraldische Europese leeuw is die van de graaf van Vlaanderen Philips van den Elzas op zijn zegel van 1162. De leeuw was dus nog maar sedert enkele tientallen jaren de onbetwiste koning der dieren toen deze munt gecreëerd werd.

De alleenheerschappij van de leeuw was echter van korte duur, want een nieuwe challenger verscheen reeds in de 13^e eeuw: de adelaar, ook weer onder antieke invloed (de Romeinse adelaar). Ook de redenering dat de leeuw niet kon bevelen aan de koning van de lucht speelde een rol in de propaganda van de adelaar. Het is zo dat de streken, waar veel adelaars op de schilden voorkomen, arm zijn aan leeuwen en omgekeerd. Stilaan werd de adelaar het embleem van de Duitse keizer en de leeuw het dier van zijn tegenstanders. De keuze van de leeuw als Vlaams embleem werd dus zeer waarschijnlijk bepaald in oppositie tot het Duitse keizerrijk. We zien bijvoorbeeld dat Otto IV van Bourgondië, in opstand tegen de keizer, de adelaar in zijn schild verving door een leeuw (zijn leeuwenschild werd later dat van Franche-Comté en tenslotte dat van het automerk Peugeot, dat in die streek gesticht werd). De leeuw zou stilaan moeten wijken voor de adelaar (Frans keizerrijk, U.S.A., Duitsland...); zelfs Lodewijk XIV zou er ooit aan denken adelaars als schilddraggers te gebruiken.

De helm die de leeuw draagt is een pothelm, een cilindervormige helm, van boven vlak, met spleten voor het gezicht en voor de ademhaling, rustend op de schouders. De pothelm verscheen op de zegels vanaf 1162. Deze helm was voor de eerste maal te zien in de Vlaamse muntslag op de Gentse kleine denarii. Het helmteken op de gekroonde helm bestaat uit een leeuwekop met aan beide zijden een vleugel. Het komt hier voor het eerst voor en zou later op het tweede zegel van de graaf worden overgenomen. Deze niet heraldische zittende gehelmde leeuw werd niet speciaal gecreëerd voor deze munt; hij stond reeds op Lodewijk van Male's eerste zegel. We mogen dus veronderstellen dat deze zittende, gehelmde leeuw met gravenkroon niet

als een alternatieve afbeelding van de Vlaamse leeuw is bedoeld, maar als een afbeelding van de graaf zelf, als een vleesgeworden Vlaamse leeuw. Op de gouden leeuw van dezelfde uitgifte staat dezelfde leeuw onder een gotisch baldakijn.

Men zou verwachten, bij het beschouwen van de beroerde geschiedenis van Vlaanderen in die periode, dat de muntslag van de graaf niet veel zaaks zou zijn geweest. We stellen echter vast dat juist het omgekeerde heeft plaats gehad; nooit geziene hoeveelheden gouden en zilveren munten werden tijdens zijn regering aangemunt en de uitgegeven series behoren tot de mooiste gotische munten van heel Europa. Het voordeel bij de studie van de muntslag van Lodewijk van Male is dat een groot gedeelte van de rekeningen van de munt bewaard is gebleven; slechts gegevens over de perioden 1370-1373 en 1377-1380 ontbreken. Van Werveke schatte de totale muntproductie van de graaf op 65 ton zuiver goud (3 m³) en op 240 ton zilver (23 m³). Hij schatte anderzijds het aantal inwoners van Vlaanderen toen op een half miljoen, wat zou neerkomen op 30 goudstukken en 270 zilverstukken per Vlaming. Dit is natuurlijk onmogelijk. Het is dus zeer waarschijnlijk dat een groot gedeelte van de munten in omloop in Vlaanderen verschillende malen door de muntateliers werd hermunt ter gelegenheid van de opeenvolgende devaluaties. Verder zal er wel een belangrijk gedeelte van het muntmetaal afkomstig geweest zijn van munten uit naburige landen. Het is duidelijke gebleken dat Lodewijk van Male probeerde zoveel mogelijk geld te slaan uit zijn muntproductie, hij had trouwens zeer veel geld nodig om zijn oorlogvoering te betalen. Zijn opzet slaagde wonderwel. Hij had als muntheer een aandeel in de winst, dat in het contract met de muntmeester, die het atelier in pacht nam, werd bepaald. Het klinkt wat paradoxaal, maar zijn eerste methode om zijn winst op te drijven bestond erin zijn percentage in de winst van de aanmuntung te verminderen. Zodoende kon dan het muntatelier, met dit uitgespaarde geld méér betalen voor het goud en het zilver dat nodig was voor de productie. Deze hogere prijs trok leveranciers van edelmetaal aan, zodat ze bij voorkeur aan het Vlaamse atelier leverden, wat dan leidde tot enorme productiecijfers. Door deze verhoging van de productie haalde Lodewijk van Male dubbel en dik de vermindering van zijn aandeel in de productie in. Dit systeem kon echter slechts een beperkte tijd blijven duren omdat de ateliers van de naburige landen in metaalnodd raakten en dus ook, om hun productie te kunnen voortzetten, verplicht waren op een of andere manier geld te vinden om nog hogere metaalprijsen te betalen dan Vlaanderen.

Wanneer de Vlaamse muntproductie begon te dalen ging men over tot een volgende stap: de devaluatie van de munten zelf, door vermindering van gewicht of metaalgehalte zonder verandering van type. Dit liet toe gedurende een zekere tijd munten uit te geven aan dezelfde waarde als het niet gedevalueerde type, tot het publiek er dan achter kwam en er een waardeverschil tussen stukken van hetzelfde type van goede en van minder goede kwaliteit ontstond. Lodewijk van Male devalueerde zijn goudmunten niet veel. Deze moesten vooral dienen voor de internationale wol- en lakenhandel. Massale devaluaties in de goudmunt had het vertrouwen van de Vlaamse munt op de internationale markt in diskrediet kunnen brengen. Hoe langer een gedevalueerd type in omloop kon blijven zonder dat het publiek reageerde, hoe groter de winst. Voor goudstukken werd een devaluatie echter snel opgespoord; de groothandelaars beschikten over voldoende technische middelen om metaalanalyses uit te voeren. Wat het zilver betreft was de toestand heel anders. De zilvermunten dienden vooral voor binnenlandse handelstransacties en voor het betalen van de lonen. Daar devalueerde Lodewijk van Male er lustig op los. De eenheid van het Vlaamse geld was de groot. In 1334 bevatte deze munt 3,64 g koningszilver (23/24 zuiver zilver);

tussen 1337 en 1383 devalueerde hij zeventien maal en er bleef toen nog slechts 1,01 g koningszilver in het stuk. Van Werveke schatte de inkomsten van de muntslag van de graaf over zijn ganse regeringsperiode op een half miljoen pond parisis of op gemiddeld ongeveer 13.000 pond par per jaar. Hij veronderstelde dat ze 1/5 a 1/6 van de inkomsten van de graaf vertegenwoordigden. Hij vergeleek ook, voor zover mogelijk, de inkomsten van de Vlaamse muntslag van Lodewijk van Male met deze van graaf Philips de Goede (1419-1467) en kwam tot het besluit dat deze laatste slechts een 1.500 pond per jaar verdiende aan zijn Vlaamse munten. Bij elke devaluatie van de zilvermunt stegen de prijzen en de lonen, doch voor wat de lonen betreft dekten de loonsverhogingen slechts gedeeltelijk het verlies van koopkracht. De volders enz. die betaald werden door de wevers werden dus in feite steeds minder betaald en werden met de dag armer. Deze lage lonen hielden de prijzen van het laken laag op de internationale markt, waar het in goud betaald werd; niet op de binnenlandse markt echter, waar het tegen gedevalueerd zilver werd verhandeld. De devaluaties van Lodewijk van Male zijn ongetwijfeld gunstig geweest voor de lakenindustrie maar anderzijds waren ze zeker verantwoordelijk voor de steeds terugkerende incidenten tussen wevers en kleine neringen. Dezen konden niets anders dan constant opslag vragen aan de wevers die hun dit desnoods met geweld weigerden.

In het begin van de regering van Lodewijk van Male was het grafelijk atelier ondergebracht in een huurhuis te Gent. In 1348 werd er een tweede atelier te Brugge geopend voor gouden munten; de zilveren munten werden verder in Gent geproduceerd. In 1349 werd, na het neerslaan van de opstand, het atelier van Gent gesloten en de productie van zilvermunt eveneens overgebracht naar Brugge. Na de moord in Brugge op muntmeester Jehan Percheval (verfranse naam van een inwoner van Lucca) in 1354, werd het Brugse atelier gesloten en weer naar Gent gebracht, maar dan, om evidente veiligheidsredenen, in het Gravensteen. In 1357 had Lodewijk van Male ook een atelier geopend in de heerlijkheid Mechelen om duidelijk te tonen dat de stad bij Vlaanderen hoorde maar ook om gemakkelijker muntmetaal uit Brabant en Duitsland te draineren.

Het was de eerste maal dat er in Vlaanderen een zilverstuk ter waarde van twee groten werd ingevoerd. Dit gebeurde duidelijk omdat de leeuwegroot zo gedevalueerd was dat het geen aantrekkelijke handelsmunt meer was. Daarom nam Lodewijk van Male een dubbele waarde als eenheid. Een procédé dat in recente tijden nog steeds in gebruik is (cfr. de belga, de nieuwe Franse frank).

Lodewijk van Male besloot tot het slaan van de zilveren leeuw van twee groten op 17 maart 1365. Uit een mark werden er 57 stukken geslagen; hij had dus een theoretisch gewicht van 4,29 g en bevatte 639 ‰ zilver. De invoering van deze nieuwe munt betekende weer een devaluatie van 9 % tegenover de laatste uitgifte van de leeuwegroot van 1363-1364. De voorbereiding van dit nieuwe type moet in een recordtijd gebeurd zijn. We zien dat 11 dagen later het nieuwe type ontworpen was, de stempels gegraveerd waren en dat de productie aanving. Ze zal duren tot op het einde van de regering van Lodewijk van Male en nog verder gaan onder zijn opvolger, Filips de Stoute. De munt werd in de Vlaamse muntrekeningen zilveren leeuw genoemd en buiten Vlaanderen werd ze plak genoemd; ook andere benamingen als vaultaron, vataron en zelfs pataron kwamen voor. Deze munt wordt ook nog wel eens botdrager genoemd door de numismaten, doch dat is fout. Er hebben zes uitgiften van de plak plaats gehad. Men heeft tot nog toe niet met zekerheid de verschillende merktekens kunnen identificeren die de uitgiften waarschijnlijk onderscheiden. De woorden MONETA DE FLANDRIA op de keerzijde worden in de eerste uitgifte door een

peterselieblad gescheiden. In de volgende, gedevalueerde uitgiften gebeurde de scheiding door een klaverblad. Veranderingen van de interpunctie (2 of 3 punten) en van de vorm van de letter E staan ongetwijfeld als teken voor verdere devaluaties. Het gewicht van de stukken verminderde lichtjes van 4,29 tot 4,21 g. Vermits iedereen kon wegen was het niet aangewezen munten te devalueren met hun gewicht. Het gehalte aan zilver van de plak zakte echter van 639 ‰ tot 459 ‰. In 1366 begon men ook met de vervaardiging van stukken van 1/3 en 2/3 zilveren leeuw, wat er duidelijk op wees dat de zilveren leeuw de nieuwe munteenheid was en niet meer de groot. Blijkbaar hadden deze onderverdelingen van de leeuw niet veel succes want er werd slechts een klein aantal van aangemaakt. Van deze zilveren leeuw werden, onder de regering van Lodewijk van Male, niet minder dan 37 miljoen exemplaren geslagen.

De eerste tot de vierde uitgifte werd in het Gravensteen van Gent geslagen; het atelier van Mechelen sloeg de vijfde en de zesde uitgifte tussen 1376 en 1384. De muntslag van de graaf was vrijwel uitsluitend in de handen van Italianen. Blijkbaar hadden de Italianen afkomstig uit de stad Lucca een quasi monopolie in de Vlaamse muntslag. Slechts twee Vlamingen slaagden erin, de een gedurende twee jaar, de ander gedurende één jaar, zich als Vlaams muntmeester te handhaven. Misschien kende men toen ook al maffiapraktijken, maar het was alleszins een feit dat de Italiaanse handelslui met kop en schouder boven de Vlamingen uitstaken als het op technische kennis van handelspraktijken aankwam. De besproken munt werd vervaardigd in het Gravensteen onder toezicht van muntmeesters Aldrigo Interminelli (1365-1367), Jean Jourdain, ook van Lucca (1367-1370), Pierre Faitement en Regnaud de Goudry (1373-1377), die misschien ook verfranste Italiaanse namen zijn, en tenslotte, in het atelier van Mechelen, onder leiding van Jehan Interminelli (1380-1384).

De zilveren leeuw zou later door Antoon van Bourgondië (1406-1415) in Brabant voor zijn dubbele groten geïmiteerd worden; ook in Holland en in Kamertrijk (Cambrai) werd dit type geïmiteerd.

H. Dewit